

Tulemusvaldkond	Heaolu (HE)
Tulemusvaldkonna eesmärk	Eesti on riik, kus inimesed on hoitud, ebavõrdsus ja vaesus väheneb ning toetatud on kõikide pikk ja kvaliteetne tööelu
Valdkonna arengukava	Heaolu arengukava 2023–2030 (HEA)
Programmi nimi	Vanemaealiste programm
Programmi eesmärk	Eestis elavatel vanemaealistel on võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks, nad on ühiskonna igapäevaellu kaasatud ning majanduslikult hästi toime tulevad
Elluviimise periood	2023–2026
Peavastutaja	Sotsiaalministeerium (SoM)
Kaasvastutajad	Sotsiaalkindlustusamet (SKA)

Sissejuhatus

Heaolu tulemusvaldkonna vanemaealiste programm on koostatud heaolu arengukava 2023–2030 elluviimiseks ja eesmärkide täitmiseks. Programm keskendub vanemaealiste heaoluga seotud küsimustele ja seab eesmärgiks, et vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, neile on tagatud kõigiga võrdsed võimalused ning nad on majanduslikult hästi toime tulevad.

Programmi eesmärk, mõõdikud ja eelarve

Programmi eesmärk on tagada, et Eestis elavatel vanemaealistel on võrdsed võimalused ühiskonnas osalemiseks, nad on ühiskonna igapäevaellu kaasatud ja nad tulevad majanduslikult hästi toime.

Mõõdik	Algtase	Sihttase 2023	Sihttase 2024	Sihttase 2025	Sihttase 2026
Aktiivsena vananemise indeks					
Allikas: Euroopa Komisjoni Teadusuuringute Ühiskeskus	37,9 (2018)	40,0	40,4	40,9	41,3

Ülevaade olukorrast

Rahvastiku vananemisest ja puudega inimeste arvu suurenemisest tulenevalt on sotsiaalvaldkonna suurimad probleemid pensionide tagamiseks täiendavate vahendite leidmine, aktiivsena ja tervena vananemise toetamine ning abituse ja abivajaduse tekkimise ennetamine. Vananemisega ja vanusesõbraliku lähenemisviisiga on vaja arvestada kõigis riigi poliitikavaldkondades. Vanemaealiste heaolu puudutavad probleemid ei ole valdkondadeüleselt poliitikameetmetesse integreeritud. Jätkuvalt nähakse vanemaealisi pigem sotsiaal- ja tervisevaldkonna sihtrühmana. Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemist saab toetada vanusesõbralike poliitikameetmetega, mis arvestavad vanemaealiste vajadusi igas eluvaldkonnas. Vanemaealisi on vaja enam kaasata poliitika kujundamisse ning neile on vaja anda võimalus rääkida kaasa vanemaealiste eluolu puudutavates otsustes, kohaliku elu kujundamisel tuleb arvestada vanusesõbraliku keskkonna põhimõtetega ning luua võimalusi aktiveerivateks tegevusteks, sh vabatahtlikuks tööks. Võrreldes Euroopa eakaaslastega on vanemaealised ühiskonda oluliselt vähem kaasatud, sh osalevad vähem vabatahtlikus tegevuses ja poliitikas ning tegelevad vähem hobidega. Vanemaealisi kaasavad esinduskogud ei ole levinud ning ka vabatahtlik tegevus saab alles hoogu. Digipädevuse puudumine ajal, kui arvutikasutus on kujunenud igapäevase elu osaks, piirab vanemaealiste ligipääsu teabele ja suhtlusele.

Vanemaealised on võrreldes ülejäänud elanikkonnaga suuremas vaesusriskis. Eriti raske majanduslikus olukorras on üksi elavad pensionärid. Samas on näha, et nii demograafiast kui mittetraditsiooniliste töövormide järjest laialdasemast kasutamisest tuleneva maksumaksjate vähenemise ja II pensionisambasse pensioniks kogutu enne pensioniiga ärakasutamise tõttu on keskmise pensioni ja keskmise palga suhe tulevikus veelgi vähenemas. Samuti töötab järjest enam inimesi osaliselt välisriikides, mis omakorda vähendab maksumaksjaid ning pensioniõigusi Eestis. Vananemisega seotud hoiakud mõjutavad vanemaealiste elukvaliteeti ja heaolu – vanemaealiste ühekülgne kujutamine soodustab vanuseliste eelarvamuste ja stereotüüpide teket. Vanuselist diskrimineerimist tajutakse ja kogetakse enim töösuhetes.

Vanemaealised on haavatavad ka väärkohtlemise, hülgamise ja hooletusse jätmise ning väärkuse ja lugupidamise kaotuse suhtes. Vanemaealiste vastu suunatud vägivalda peamised põhjused on lähedaste sotsiaalsed ja vaimse tervise probleemid. On alust eeldada, et vanemaealiste depressioon on aladiagnoositud ja -ravitud, kuid juba diagnoositud kõrge depressiivsuse tase näitab, et vaimsele tervisele on vaja senisest enam tähelepanu pöörata.

Meede 1.1. Vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, võrdset koheldud ning majanduslikult hästi toime tulevad

Meetme eesmärk: vanemaealiste võimalused ühiskonnas osaleda ja majanduslikult toime tulla on paranenud.

Möödik	Algtase	Sihttase 2023	Sihttase 2024	Sihttase 2025	Sihttase 2026
50–74-aastaste tööhõive määr, % <i>Allikas: Statistikaamet, Eesti tööjõu-uuring</i>	57,6%	57,3%	57,2%	57,3%	57,4%
65-aastaste ja vanemate suhtelise vaesuse ja sotsiaalse tõrjutuse määr, % <i>Allikas: Eurostat (EU-SILC)</i>	41,6% (2021)	39,3%	36,8%	35,9%	35,9%

Tegevus 1.1.1. Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemise toetamine

Tegevuse eesmärk: vanemaealiste ühiskonnaelus osalemine on paranenud ja nad on õigel ajal toetatud.

Möödik	Algtase	Sihttase 2023	Sihttase 2024	Sihttase 2025	Sihttase 2026
Aktiivsena vananemise indeksi alavaldkond „ühiskondlik aktiivsus“ <i>Allikas: Euroopa Komisjoni Teadusuuringute Ühiskeskus</i>	14,3 (2018)	15,0	15,1	15,3	15,4
Aktiivsena vananemise indeksi alavaldkond „sotsiaalne aktiivsus ja soodustav keskkond“ <i>Allikas: Euroopa Komisjoni Teadusuuringute Ühiskeskus</i>	53,2 (2018)	57,4	58,2	59,1	60,0

414 Vanemaealiste poliitikakujundamisesse kaasamine (SoM)

Teenuse eesmärk on kaasata vanemaealisi poliitikakujundamisse strateegilise partnerluse kaudu. Selleks võimestatakse vanemaealiste huvikaitse- ja esindusorganisatsioone ning nende võrgustikke, toetatakse vanemaealiste esinduskogude loomist kohalike omavalitsuse juurde.

Lisaks edendatakse vanusesõbraliku ühiskonna kujundamist, sh töötatakse välja ja juurutatakse Eestis vanusesõbraliku ühiskonna põhimõtted ning kaasatakse vanemaealisi enam poliitikakujundamisse.

412 Võimaluste loomine aktiveerivateks tegevusteks (SoM)

Koostöös kohalike omavalitsuste ja sotsiaalteenust pakkuvate asutustega edendatakse vabatahtlikku tegevust hoolekandes, rakendades vabatahtlike vanemaealiste ja täisealiste erivajadusega inimeste abistamisel. Vabatahtlike pakutav koordineeritud ja paindlik tugi kohalikes omavalitsustes parandab abivajajate elukvaliteeti, täiendab ametlike sotsiaalteenuseid ja aitab edasi lükata abivajaduse süvenemist ja/või ennetada hoolekandetasutusse paigutamist. Ühelt poolt on tegemist vanemaealisi aktiveeriva tegevusega vabatahtliku töö kaudu, teisest küljest abivajadust ennetava tugiteenusega.

404 Hoiakute muutmine vanemaealistesse töötajatesse (SoM)

Teenuse eesmärk on muuta stereotüüpset mõtlemist ning vanemaealise töötajaskonna ebavõrdset kohtlemist ja tõrjumist tööturul. Kavas on muuta tööandjate ja töötajate negatiivseid hoiakuid avalikkuse teadlikkuse suurendamise, tööandjate mitmekesisuse juhtimise oskuse parendamise ja vanemaealiste vajadusi arvestavate teenuste arendamise kaudu. Vanusesurvevastase teavitusega suurendatakse ühiskonnas sallivust ning suunatakse tööandjaid ja töötajaid nägema vanemaealist töötajat kui konkurentsivõimelist ja võrdset partnerit.

Tegevus 1.1.2. Pensionisüsteemi kujundamine ja hüvitiste maksmine

Tegevuse eesmärk: hüvitiste, toetuste ja nõustamisega inimestele rahalise heaolu tagamine ja pensionisüsteemi jätkusuutlikkuse kindlustamine.

Möödik		Algase	Sihtase 2023	Sihtase 2024	Sihtase 2025	Sihtase 2026
Vanaduspensioni teoreetiline netoasendusmäär; mediaanpensioni suhe mediaanpalka* <i>Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeerium, Sotsiaalministeeriumi arvutused</i>	Netoasendus määr	42% (2021)	44%	44%	44%	44%
	Mediaan	56% (2021)	59%	58%	58%	58%
Rahvapensionimäär suhe arvestuslikku elatusmiinimumi <i>Allikas: Statistikaamet, Sotsiaalkindlustusamet; Sotsiaalministeeriumi arvutused</i>		1,09 (2021)	1,1	1,1	1,1	1,1

*40-aastase staažiga mediaanpalka saanud inimese I ja II samba netopension netomediaanpalgast.

57 Pensionipoliitika kujundamine ja selle elluviimise korraldamine (SoM)

Teenuse sisuks on pensionipoliitika väljatöötamine ja ellurakendamine eesmärgiga tagada nii praegustele kui ka tulevastele pensionäridele piisava suurusega asendussissetulek. Selleks analüüsitakse koos Rahandusministeeriumiga järjepidevalt kogu Eesti pensionisüsteemi ning analüüsi põhjal tehakse ettepanekud pensionisüsteemi muutmiseks. Pensionisüsteem peab tagama ühelt poolt nii adekvaatse minimaalse sissetuleku, aga ka rahuldava tõise sissetuleku asenduse, sh üksi elavatele inimestele. Uute töövormide kasutuselevõtmise ja II pensionisamba vabatahtlikuks muutmise tõttu otsitakse võimalusi, et tuua täiendavaid vahendeid pensionisüsteemi, sh arendades kogumispensionil põhinevaid pensioniskeeme ja tööandjapensionit. Piiriüleisel töötamisel kogutud pensioniõiguste säilimiseks sõlmitakse Euroopa Liidu väliste riikidega kahepoolseid sotsiaalkindlustuslepinguid.

302 Riiklik vanaduspension (SKA)

Pension on sotsiaalkindlustushüvitis vanaduse korral. Pensionisüsteemi eesmärk on tagada pensionile läinud inimesele igakuine sissetulek, mis sõltub tema varasemast panustamisest pensioniskeemi (sotsiaalmaksu tasumine). Vanaduspensioni saamiseks peab olema jõudnud vanaduspensionaari ja täidetud vajalik pensionistaaž. 01.01.2017 hakkas vanaduspensionaariiga järk-järgult tõusma ning jõuab 2026. aastaks 65. eluaastani. Vanaduspensionaariiga suureneb vastavalt sünniaastale. 01.01.2021 jõustus I samba reform, mille tulemusena loodi ennetähtaegse ja edasilükatud vanaduspensioni asemele paindlik vanaduspension. Pensionil on mitu alaliiki ja palju erinevaid sihtrühmi.

Suurendamaks inimeste teadlikkust ja võimekust, et tagada vanaduspõlves rahaline heaolu, luuakse pensioni kompetentsikeskus, mis pakub inimestele juba varasest tööeest pensionipõlve planeerimiseks erapooletut, asjalikku ja lihtsat nõu ning tööriistu.

186 Represseeritu ja tuumakatastroofi tagajärgede likvideerija toetus (SKA)

Represseeritu toetuse maksmise aluseks on okupatsioonirežiimide poolt repressseeritud isiku seadus. Toetust on õigus saada repressseeritu tunnistuse omanikul. Alates 2016. aastast kehtib tervise taastamise toetuse ja sõidusoodustuse asemel repressseeritu toetus, mille suurus alates 2018. aastast on 230 eurot kalendriaastas ning mille taotlemiseks ei nõuta kuludokumentide esitamist. Alates 1. aprillist 2018 kehtib sotsiaaltoetus tuumakatastroofi tagajärgede likvideerijatele, mida makstakse sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) § 140 alusel.

297 Välisriigis töötavate ja tagasipöördujate sotsiaalkindlustus ja -toetus (sh A1) (SKA)

Sotsiaaltoetusi vanaduspensionieas välisriigist Eestisse asunutele makstakse sotsiaalhoolekande seaduse § 140 alusel, mis näeb ette sotsiaaltoetuse maksmise rahvapensioni määras, mida iga aasta 1. aprillil indekseeritakse pensioniindeksiga. Alates 2022. aastast on toetuse suurus 275,34 eurot kuus. Sotsiaalmaksu ravikindlustuse osa makstakse välisriigist tagasi pöördunud Eesti kodanikule või eesti rahvusest inimesele sotsiaalmaksuseaduse alusel.

Tõend A1 väljastatakse inimestele, kes viibivad lähetuses välisriigis või töötavad mitmes riigis. Seda võivad taotleda nii tööandja, töötaja kui ka ametnik. Tõendiga määratakse kindlaks isiku kindlustajariik. Tõendi väljastab riik, mille sotsiaalkindlustuse õigusakte kohaldatakse ja sellega tõendab lähetuses viibiv või mitmes riigis töötav isik vastu võtva riigi ametkonnale, et tema suhtes ei kohaldata ühegi teise tema tööga seotud riigi sotsiaalkindlustuse õigusakte. Hiljem kasutatakse sotsiaalmaksu infot pensioni maksmise alusena.

189 Üksi elava pensionäri toetus (SKA)

Üksi elava pensionäri toetust makstakse alates 2017. aastast sotsiaalhoolekande seaduse alusel. Toetuse eesmärk on parandada pensionäri majanduslikku iseseisvust ja vähendada tema vaesusrisiki. Toetust makstakse üks kord aastas oktoobrikuus üksi elavatele pensionäridele, kelle igakuine netopension on väiksem kui 1,2-kordne Eesti keskmine pension, s.o 2022. aastal alla 669 euro. 2022. aastal on toetuse suurus 200 eurot. Toetuse maksmise määr ja toetuse suurus kehtestatakse igaks eelarveaastaks riigieelarvega.

191 Olümpiavõitja toetus (SKA)

Olümpiavõitja riiklikku toetust makstakse spordiseaduse alusel. Toetust makstakse olümpiavõitjale vanuse (kümme aastat enne vanaduspensionaariiga) või osalise või puuduva töövõime alusel. Toetuse määr isiku kohta ühes kuus on eelarveaastale eelneva aasta III kvartali Eesti keskmine brutokuupalk (2021. a 1441 eurot, 2020. a 1384 eurot), kuid toetuse uus suurus ei või olla väiksem eelmise aasta olümpiavõitja riikliku toetuse suuruselt. Toetuse saamise taotlus esitatakse Sotsiaalkindlustusametile, kes vastavalt seadusele otsustab toetuse määramise ning teeb toetuse väljamakse.

237 Riiklik töövõimetuspension (SKA)

Töövõimetuspensionile saavad inimesed, kellel on ekspertiisiotsus töövõimetuse kohta ehk inimene ei ole võimeline tööga elatist teenima või see on raskendatud. Töövõime kaotus võib olla täielik (100%) või osaline (10–90%). Töövõimetuspensionile makstakse 40–100%-lise töövõimekaotuse korral. Töövõimereformiga ei lisandu alates 1. juulist 2016 enam uusi töövõimetuspensione ning alates 1. jaanuarist 2017 hindab töövõimet ja maksab töövõimetoetust Eesti Töötukassa. Töövõimetuspensionile maksmise õiguslik alus tuleneb riikliku pensionikindlustuse seadusest (RPKS).

238 Riiklik toitjakaotuspension (SKA)

Toitjakaotuspensionile on õigus toitja surma korral tema ülalpidamisel olnud perekonnaliikmetel. Lapsele, vanemale või lesele määratakse pension sõltumata sellest, kas ta oli toitja ülalpidamisel või mitte. Õiguse riiklikule toitjakaotuspensionile sätestab riikliku pensionikindlustuse seadus (RPKS). Lapsel on õigus toitjakaotuspensionile kuni 18-aastaseks saamiseni, õppimise korral kuni 24-aastaseks saamiseni. Lesel on õigus toitjakaotuspensionile üksnes siis, kui ta ei tööta ja kasvatab toitja kuni 3-aastast last, samuti raseduse ajal või kui lesk on püsivalt töövõimetu või pensionieas.

306 Riikliku vanaduspensionikogumisosaga (SoM)

Rahvastiku vananemise probleemiga tegelemiseks loodi 2002. aastal riikliku vanaduspensionikogumisosaga ehk kohustuslik kogumispension. Inimene, kelle eest makstakse Eestis sotsiaalmaksu, teeb sissemaksid kohustuslikku pensionifondi. Tema sotsiaalmaksu pensionikindlustuse osa jaguneb kaheks – 16% eest omandab ta jooksvalt rahastatava riikliku pensioni õigusi ja 4% kantakse kohustuslikku pensionifondi. Pensionile minnes koosneb riiklik vanaduspension samuti kahest osast – jooksvalt rahastatavast riiklikust vanaduspensionist ja riikliku vanaduspensionikogumisosast. Viimati nimetatud sõltub kohustuslikku pensionifondi kogutud summa suurusest ja inimese vanusest pensionile minekul. Pensionile maksavad välja elukindlustusseltsid või pensioniregistri pidaja.

Programmi eelarve

Planeerimistasand	Programmi tegevus	Teenus	Vastutaja	Meede / Aasta				
				Vanemaealised on ühiskonnas sotsiaalselt kaasatud, võrdset koheldud ning majanduslikult hästi toime tulevad				
				2023	2024	2025	2026	
KULUD	Programm kokku:			3 442 224 194	3 438 716 888	3 676 714 884	3 900 061 920	
	Vanemaealiste heaolu ja ühiskonnaelus osalemise toetamine	Kokku:			627 993	884 850	1 156 255	1 074 000
		Vanemaealiste poliitikakujundamisesse kaasamine	SOM		413 650	232 400	100 000	100 000
		Võimaluste loomine aktiveerivateks tegevusteks	SOM		109 343	212 450	216 255	220 000
		Hoiakute muutmine vanemaealistesse töötajatesse	SOM		105 000	440 000	840 000	754 000
	Pensionisüsteemi kujundamine ja hüvitiste maksmine	Kokku:			3 441 596 201	3 437 832 037	3 675 558 630	3 898 987 920
		Pensionipoliitika kujundamine ja selle elluviimise korraldamine	SOM		688 792	670 974	720 443	702 397
		Riiklik vanaduspension	SKA		2 646 004 559	2 900 239 915	3 121 892 251	3 327 412 089
		Represseritu ja tuumakatastroofi tagajärgede likvideerija toetus	SKA		2 900 534	2 818 899	2 743 892	2 673 504
		Välisriigis töötavate ja tagasipöördujate sotsiaalkindlustus ja -toetus (sh A1)	SKA		745 303	759 674	772 673	783 292
		Üksi elava pensionäri toetus	SKA		18 612 534	18 456 899	18 785 892	19 425 504
		Olümpiavõitja toetus	SKA		769 357	780 724	804 586	846 462
		Riiklik töövõimetuspension	SKA		8 635 239	9 138 016	9 399 383	9 473 329
		Riiklik toitjakaotuspension	SKA		18 839 883	20 266 936	20 889 508	21 171 344
		Riikliku vanaduspensionini kogumisosa	SOM		744 400 000	484 700 000	499 550 000	516 500 000

Programmi teenuste maksumus kujuneb teenuse osutamisega seotud otsestest kuludest (nt inimestele suunatavad toetused või teenusekohtade ülalpidamine) ning teenuse osutamisega seotud kaudsetest kuludest (teenust osutava asutuse personali- ja majandamiskulud ning IKT kulud).